

זכרונות לבית אבי

המלחמה העולמית הראשונה הרסה את ביתנו השלו. זכרונות רבים נתעמעמו ומלאך-המוות, שנטל מאתנו את אבא קודם זמנו, הפסיק את הזכרונות פתאום. כל-אימת שאני נזכר באבא או מהרהר בו, חום רך ונעים עובר בכל גופי. זוכר אני אותו לא רק כאבא, אלא כידיד, שכן עם מותו אבד לי הטוב שבידידי. אבא היה רגיל לדבר אלינו כאל אנשים השווים לו בערכם, מוסר היה לנו מרשמי, משאיפות-רוחו וממה שראו עיניו. הוא היה מגלה לנו את יופיו של הטבע והורנו כיצד ליהנות מאור החיים ולנהוג אורך-רוח ברגעים הקשים. לעולם לא אשכח את הטיולים, שאבא היה מוליכנו בהם בימי הפגרה של הקיץ דרך יערות-הארנים שבהרי הקארפאטים. הוא לימד אותנו כיצד מטפסין על צוקי ההרים ועוררנו להגיע אל הפסגה ולהתכונן במראות-הנוף היפים המתגלים לפנינו. אבא היה מלהיב אותנו בתיאוריו הפיוטיים ועל כן אין פלא, שאנחנו הילדים היינו רגילים להביע את רגשותינו בלשון פיוטית ילדותית עוד בטרם למדנו את מלאכת הכתיבה. אבא היה נהנה מאד בהעלותו על הגייר את חרוזינו והוא היה משמרם ואף הראה אותם לנו לאחר שגדלנו. רק אחי הגדול משה (מומי) המשיך לכתוב, ואילו יתרנו נבלענו בתוך חיי המעשה. אבא היה סמל הטוב; מעולם לא ענש אחד מאתנו, אולם בעצם העובדה, שרגז עלינו או שדעתו לא היתה נוחה ממנו, היה משום עונש גדול בשבילנו.

בעזרת אמי הזקנה, שניצלה מן הטבח הנאצי וחיה עמי, ובעזרת ידידי אבי המעטים ששרדו, וביניהם גרשום באדר, ד"ר שמעון ברנשטיין, ד"ר לואי לאונר, מנסה אני לחבר רשימה ביוגרפית, נוסף על זכרונותי שלי על אבא.

שנת לידתו של אבא שנויה במחלוקת. לפי תעודת-הנישואין הוא נולד בשנת 1866, אולם בתעודת-המוות רשום התאריך 1867, ואילו לפי הכרטיסיה של הספרייה בקרית גיוריווק, שבה רשומים כל הספרים שיש לה משל אבי, שנת לידתו היא 1866. תאריך זה נראה בעיני אמי, הרוצה בכל לבה להיות קצת צעירה מאבי, לפחות על הגייר.

הוא היה בנו של ישראל פרנהוף וחיה, שלפני הנישואין היה שמה המשפחתי פליגלר. כולם חיו בבוצ'אץ שבגליציה.

אבא נתייתם מאמו בהיותו בן שבע וניתנה לו אם חורגת במקומה. אולם למולו נלקח לבית דודו פליגלר, ששקד על חינוכו ומילא את כרסו ש"ס ופוסקים. הוא הצטיין בלימודים אלה ורכש לו ידיעה רבה בשפה העברית. בצינעא היה קורא כל

מה שהשיג בעברית ובאידיש. וכן עסק בצינעא בלימוד הספרות הגרמנית, ולא עברו ימים רבים עד שנעשה בקי גדול בספרות הקלאסית של גיתא ושילר והיינה. ידיעתו בלשון הגרמנית, בכתב ובעל פה, היתה רבה, אף על פי שהיה צריך להשמר לנפשו מפני מוריו ומחנכיו, כדי שלא יתפס בשעת קלקלתו. אפילו בשנים שלאחר כן היה איש-ריב לכל הקהילה, הואיל והעיו לפרסם ב"ספרי שעשועים" ציור חסידי מאת מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, שהיה אז עדיין צעיר לימים. עד מהרה נתלכדו מסביב לאבטודידאקט מובהק זה צעירי האינטליגנציה והוא נעשה ראש לחוג ספרותי, התחיל לכתוב, ומאמריו ושיריו נדפסו בכתבי-העת העבריים, שהופיעו באירופה. במשך זמן קצר היה בין מייסדי הספרות העברית החדשה בגליציה.

ואביא בזה רשימה ביוגרפית קצרה, שנדפסה על גבי גלויה, עם תמונתו של אבא. גלויה זו הופצה ע"י בית מסחר ספרים של אברהם רובינזון בסטאניסלב, בין שאר הסופרים העברים הנודעים של הימים ההם. וזו לשונה:

"יצחק פרנהוף, נולד בבוטשאטש (גליציה) בשנת תרכ"ה. כשרון רב-הגוונים. בילדותו שר הרבה שירים ולבסוף התחיל כותב סיפורים וציורים, המצטיינים בהסתכלות חדה והומור קל. היה הראשון שהניח את היסוד לספרות העברית בגליציה. ערך בטעם יפה את "ספרי שעשועים", שהרבה עזרו להפיץ את השפה העברית בגליציה ולמשוך אליה את בחורי הקלויז. גם היה עורך "הירדן" ו"הצעיר". לפני שנים אחדות יצאו סיפוריו וציוריו בקובץ אחד בשם "מאגדות החיים". כעת נמסר לדפוס ספרו "מתנגדים", המצטיין בחידושו וערכו גדול מאד."

עד כמה שאני זוכר נמסר הנוסח המקורי של הספר "מתנגדים" לידי "העולם" של מר משה קליינמן במוסקבה. אולם במלחמת-העולם הראשונה אבד הספר הזה, לאחר שכבר נדפס, בתוך התוהו ובוהו של רוסיה בימים ההם, ועקבותיו לא נודעו. למולנו נמצא ע"י אחי העתק לקוי ומרושל של כתבי-היד המקורי בחורבות ביתנו הישן בסטאניסלב, והוא נשלח אלי לפני הפלישה הנאצית, שהרסה את העיר הזאת עד היסוד. שלושים וחמש שנה לאחר זה הריני רואה חובת כבוד לעצמי לסייע לפרסומו במדינת ישראל.

וכן יודעני, שזהו שיא חלומותיו של אבא, שהיה אחד מחלוצי-הציונות הראשונים, בן-דורו של תיאודור הרצל, אחד מקציניו ותלמידיו שמעולם לא נעדר משום קונגרס. בכל מקום שאבי היה מצוי היה ראש לציונים ולעברים ומילא את לבנו, לב הילדים, אהבה לציון, ואילו המלחמות היינו עולים ארצה כחלוצים.

העיסוק בספרות לא פירנס את אבי ואת ביתו, והיה הכרח לדאוג לפרנסת הבית, ואבי נעשה סוחר קמח וניהל את טחנת הקמח של חותנו ואת עסקי מחסנו. אולם בינתיים יצאו לו מוניטין כיודע עברית וגרמנית וכבקי בספרות ההומאניסטית והמוסד של בארון הירש הזמין אותו להצטרף לחבר-המורים של בתי-הספר שלו, תחילה בבוצ'אץ, אחר כך בזלוצ'וב ולבסוף בסטאניסלב.

לאחר שנולד אחי השני שמואל בשנת 1894 ולאחר שאני נולדתי בשנת 1897, היה מצבו החמרי של אבי קשה והיה נאלץ לתת שיעורים פרטיים, כדי לפרנס אותנו ולהקנות לנו השכלה משובחת, חינוך, שהוא עצמו לא ידע מעולם והיה צריך

ללמוד במאמצי עצמו בקשיים עצומים, מתוך יראה ופחד שמא יתפסוהו מוריו, שחשבו למינות כל עיסוק בלימודי-חול.

מה הערצתי את אבא בראותי אותו עיף מעמל ההוראה בבית-הספר ובכל זאת משחק אתנו ומספר לנו אגדות נפלאות, שחיבר בשבילנו, או שהיה קורא באזנינו את שיריו וציוריו שבכתב. וכן זכורני, שאבא הזמין לביתנו אנשים כשלוש-עליכם, פרץ, ראובן בריינין ואחרים, שהיו מבקרים בעירנו כמרצים, והיה מתאר לנו את גדולתם של אנשים אלה תיאור רב-רושם. אגב, הוא היה משמש תמיד יושב-ראש באולמי-הרצאות, שבהם נאמו האנשים האלה, והיה מציג אותם לפנינו בלשון עברית נאה ורהוטה, שעוררה קנאה בלב רבים. ביתנו היה תמיד בית-ועד לסלתם ושמו של העברים, תלמידי אבי ומעריציו.

מאורע גדול היה בחיי אבי כשקנה בית משלו ברובע היפה של סטאניסלב ברחוב ליפובה 88, סמוך לגנים הנהדרים של הטיילת אליזבת. בבית הזה השכין את ספריתו, שעליה היתה גאוותו ושכל אוספי-ספרים קינאו בו בגללה. כל זה נחרב ונהרס ע"י פלישת גדודי פטליורה בימי האנדרלמוסיה שלאחר מלחמת-העולם הראשונה.

בפרוץ אותה מלחמת-עולם, עזבנו, כרבים אחרים, את ביתנו בסטאניסלב עם אחותנו הקטנה קלארה, שהיתה רק בת שנים אחדות. היא היתה ילדת שעשועים לאבא, והוא ראה בה סמל היופי והחן. נמלטנו ברכב וברגל דרך הרי הקארפאטים להונגריה ונתנסינו בכל מוראות המלחמה. נדדנו מעיר לעיר ולאחר תלאות מרובות הגענו לוינה.

דאגות הפרנסה מצצו את לשדו של אבא. הוא נתן שיעורים פרטיים, עבד בשביל הגיונט כפקיד-חוקר ולא היה משתמט משום עבודה, ובלבד לכלכל את נפשותינו. בימי המלחמה הממושכת גויסו כל בניו לצבא האוסטרי ואף הוא עצמו לבש מדי חייל על אף העובדה, שהוא היה כבר למעלה מבן חמישים שנה. לאחר המלחמה שוב היה מחוסר עבודה. הובטחה לו משרת הספרן בבית-הספרים הוינאי של הקהילה היהודית. אולם, כמו במקרים רבים קודם לכן נחל גם הפעם אכזבה אחרי אכזבה. מוסד בארון הירש, ששילם משכורת דלה, איים על אבא בהפסקת התשלום אם לא יסכים לחזור לסטאניסלב ולהתחיל בלימודי בית הספר בתנאים של חורבן ותוהו ובוהו, שהשתררו לאחר המלחמה. בהיות תמיד ראש דאגתו מחית משפחתו, הניח את אשתו ואת ילדיו לחיות חיים של נוחיות בווינה, והוא עצמו חזר לאזור ההרוס של סטאניסלב. כל קשרי התחבורה לאותה עיר היו מנותקים ורק במקרה נודע לנו דבר מותו, ששה חדשים לאחר שנפטר. יום פטירתו חל ב-23 בפברואר. הוא מת בתא מבודד שבבית החולים בסטאניסלב כתוצאה מהזדהמות בטיפוס, רחוק ממשפחתו, בטרחו למנוע מאתנו את יסורי סבלו ובדידותו. על שפתותיו הגוססות נישא שם בתו האהובה. ליד קברו היו כל תלמידיו וידידיו, אך לא היה איש משארי-בשרו. לפני מונח הגליון של ה"Juedische Volkszeitung", מיום 28 לפברואר 1919 ובו נדפס הספד על מות אבי, שאני מביאו בזה ככתבו וכלשונו:

"לספרות העברית החדשה ולספרות היהודית בכלל נגרמה אבידה שאין לה תשלומין.

יצחק פרנהוף איננו!

כבן חמישים ואחד היה במותו. הוא נאסף אל עמיו רחוק מבני משפחתו, קרבן לאומנות הנעלה של ההוראה, קרבן לאהבתו הלוהטת לבני ביתו ולעמו. הוא פעל זה שלושים שנה בלי הפסק כפדגוג וכסופר עברי-אידי. כמורה של בית הספר מיסודו של בארון הירש דכאן היה אחד מראשוני מייסדיה ומנהליה והרוח החיה של האגודה המקומית, "שפה ברורה".

משנת 1896 ועד 1898 הוציא את כתב העת "ספרי שעשועים". בין המשתתפים הראשונים במפעל ספרותי זה היו גדולי הסופרים כשאל טשרניחובסקי, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי וראובן בריינין. בשנת 1906 הוציא כאן בסטאניסלב את כתב-העת העברי "הירדן". יש להזכיר גם את ספרו "מאגדות החיים". ספרו הגדול האחרון כולל סיפורים, שמקצתם כבר נדפסו, על חיי המתנגדים, וכן חיבר כמה ספרי-לימוד מצויינים להוראת השפה העברית ואף השתתף בכתבי-עת עבריים שונים.

הואיל ולא היה סיפק בידו להביא את בני ביתו מוינה לסטאניסלב, לאחר ארבע שנות נדודים, היה חי כאן בודד ועוזב מסוף אוגוסט של אשתקד.

בהיותו אהוב ומכובד על כל שכבות העם היהודיות בסטאניסלב, נשאר עומד על משמרתו עד נשימתו האחרונה.

בלב הנוער המתחדש, הרוחש לו תודה, הקים לעצמו אנדרטה נצחית. שלום לעפרו".

לאחר ההספד הזה נדפס שיר, פרי עטו של העורך, הרברט ספונדסון, המביע את אהבתם של כל תלמידיו וידידיו בגרמנית, שתרגמו העברי ניתן כאן:

הַסְפֵד

על מות המורה
והידיד הפלתי-נשפח
יצחק פרנהוף
ביום רדתו אלי קבר
יום ראשית אביב קהיר ונעים,
אור-שמש הרך אדמה,
אך הלמות-נעם משמי-פלאים
לב קל פלמידיך הקמה.
לחצר-מות נחפזנו נדהמים
אל שופע-הידידות, היוצר.

בְּכִי לְוִיגוֹף אֶל בֵּית-עוֹלָמִים,
 אֶל בּוֹר־קֶבֶר צַר וְקוֹדֵר.
 בְּאֵלֶם הָאִישׁ, עוֹרֵר בְּנוֹ רוּחַ,
 דְּבָרוֹ הַפְּעִים לְבוֹתֵינוּ.
 בְּעֶפֶר עָכוֹר, הוּא מוֹרְנוּ, תְּנוּחַ,
 הָיִיתָ עֲטָרַת נַפְשֵׁנוּ.
 תִּצְרַב לָךְ שְׁנֵתְךָ! כָּאִזּוֹ כֵּן עָתָה
 נוֹקִיר פֶּלֶל לְנוֹ צוֹיֶתָ,
 בְּלִבֵּב הַנְּעֵר, לוֹ לֶקַח נְתָתָ,
 מִצְבַּת-עַד לָךְ בְּנֵיתָ.

כעשרים יום לפני מותו, בשלישי בינואר 1919, נתפרסמה באותו עתון הודעה זו :
 „בשבת, 28 בדצמבר 1918, נערכה ב„שפה ברורה“ דפה, בחינה פומבית של
 חמישים התלמידים של הקורס הראשון בהנהלתו המנוסה של הסופר העברי הנודע
 יצחק פרנהוף. מתוך חוג ההורים, שהיה במעמד זה נרגש עד לדמעות, העניק אב
 אחד גביע-כסף, מעשי ידי אמן, למר פרנהוף כאות הכרה ותודה.“
 אחי, ד"ר משה פרנהוף, סופר ומשורר וידוע במיוחד לחוג סופרי אידיש של
 זמנו, כתב שיר מזעזע, שבו הוא מבקש מחילה מאת אבא. „מחל אבא“, שלא יכולנו
 לעמוד ליד מיטתך בשעת פטירתך. שיר זה נדפס בעתון גרמני שבוינה.
 במכתבו האחרון לאחותי, שהיתה עדיין ילדה קטנה ועשתה את נסיונותיה
 הראשונים בכתיבת מכתבים, הפציר בה אבא לכתוב לו מכתבים ארוכים : „מה יפה
 הדבר, כאשר אב ובתו מבינים זה את זה היטב והם משוחחים על הכל באמצעות
 מכתבים, בשעה שהשיחה פה-אל-פה היא, לדאבוני, מן הגמגמות.“
 רוב הדברים, שכתב אבי בנעוריו, חתומים בשם איצי, עד שהפרופסור יוסף
 קלוזנר השפיע על אבי לשנות את שמו ליצחק.

באביב של שנת 1938 ביקרתי אצל קברו של אבא בבית-העלמין היהודי העתיק
 של סטאניסלב. היה זה בנין-אבנים יפה, שתוכן והוקם ביד אמן. זה היה זמן קצר
 לפני פלישתו של היטלר ולבי אמר לי, שזאת היא הפעם האחרונה שאני זוכה לבקר
 כאן. עכשיו, לאחר הטראגדיה האיומה שירדה על הקהילות היהודיות באירופה, שכל
 קדשי היהדות נהרסו, אין תקוה עוד לראות אותה מצבה.
 הספר הזה, הכולל את מיטב הדברים שכתב אבא, ישמש מצבה לזכרו. דבריו
 הם הם זכרונו.

ויליאם פרנהוף

וודריג' ניו-יורק 1949

סיפורי מתנגדים